

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-29>

УДК 335.48

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ В АГРОКЛАСТЕРІ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF FORMING ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC LINKS IN AGRO-CLUSTERS

Літвінов Дмитро Олександрович

доктор філософії з управління та адміністрування,
Одеська національна академія харчових технологій
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8612-3834>

Шалений Володимир Анатолійович

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри,
Одеський національний технологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2671-4776>

Litvinov Dmytro

Odesa National Academy Of Food Technologies

Shalenyi Volodymyr

Odesa National University of Technology

У статті розглянуто ключові аспекти формування та функціонування агрокластерів, як важливих елементів для сталого розвитку регіонів. Обґрунтовано значення організаційно-економічних зв'язків у межах кластерних структур. Запропоновано дворівневу модель організації кластерної структури, яка на відміну від існуючих зможе слугувати основою для формування аграрного кластеру і дозволить оптимально поєднати різномасштабні бізнес-єдиниці у єдиній інтегрованій господарській системі. Ґрунтуючись на засадах дворівневої моделі організації кластерної структури у агросекторі, запропоновано методичний підхід до дослідження організаційної моделі діяльності бізнес-суб'єктів у структурі аграрного кластеру, яких на відміну від існуючих дає можливість вивчати, аналізувати, оцінювати та систематизувати наявні зв'язки між підприємствами агросектору, переробних та обслуговуючих галузей та використовувати їх як базис для організації кластерного об'єднання.

Ключові слова: кластерізація, кластерні моделі, агрокластери, кластері структури, організаційно-економічні зв'язки в агрокластері.

The article examines the key aspects of the formation and functioning of agro-clusters as important elements for the sustainable development of agricultural enterprises. The study pays special attention to the theoretical foundations of organizing interaction between cluster participants, including producers, processing enterprises, research institutions, and government bodies. The significance of organizational and economic links within cluster structures is substantiated, as they contribute to the implementation of innovative technologies, improvement of environmental safety levels, and reduction of resource consumption. It has been revealed that existing barriers in the development of Ukraine's agricultural sector, particularly organizational and technical shortcomings, hinder the effective functioning of clusters. A two-level model of cluster structure organization is proposed, which, unlike existing ones, can serve as a foundation for the formation of an agricultural cluster and will allow for the optimal combination of various scale business units into a single integrated economic system. In particular, the proposed model foresees the development of a common systemic goal by the participants, to which individual goals are subordinated. It also allows for the realization of both economic and socio-economic connections and functions of the association. The research has identified opportunities to improve the organizational and economic mechanism of clusters to enhance interaction between enterprises, which will increase their competitiveness in domestic and foreign markets. Based on the principles of the two-level model of cluster structure organization in the agro-sector, a methodological approach is proposed for studying the organizational model of business entities within the agro-cluster structure. Unlike existing approaches, this allows for the study, analysis, evaluation, and systematization of

existing links between agricultural sector enterprises, processing, and service industries and using them as a basis for organizing cluster associations, as well as determining and substantiating further cluster development paths, directions for optimizing organizational processes, and links between participants in the integrated structure.

Keywords: clustering, cluster models, agro-clusters, cluster structures, organizational and economic links in agro-clusters.

Постановка проблеми. Сучасні агрокластери є ключовими елементами для сталого розвитку сільськогосподарських підприємств, оскільки вони дозволяють інтегрувати виробничі, інноваційні та логістичні процеси, підвищуючи ефективність управління та конкурентоспроможність. Особливо важливим є забезпечення ефективної взаємодії між учасниками кластеру: виробниками, переробними підприємствами, науковими установами та державними органами. Це сприяє створенню сприятливого середовища для запровадження інноваційних технологій, підвищенню рівня екологічної безпеки та зменшенню витрат ресурсів. Формування стійких організаційно-економічних зв'язків є важливою передумовою для побудови ефективної моделі економіки в агросекторі. Також, у контексті глобальних викликів продовольчої безпеки, зміни клімату та необхідності забезпечення раціонального використання ресурсів, дослідження даного питання є актуальним для розробки науково обґрунтованих підходів до управління агропромисловими об'єднаннями на регіональному та національному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розробки і удосконалення теоретико-методичного забезпечення щодо формування і функціонування кластерів присвячено велику кількість наукових праць, зокрема в дослідженнях таких вітчизняних та зарубіжних науковців як: Бакум В. В., Дерлукевич Н., Диякон А., Єрмоліна Л. В., Журба І. О., Карнаушенко А. С., Маньковська Д., Машевська О. В., Мемпель-Снежик А., Мінта С., Онишко С. В., Петренко В. С., Пілавка Т., Портер М., Ужва А. М., Ульяновченко О. Ю., Федорчук О. М., Франк Е. В., та інш.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання щодо формування і функціонування кластерів в сучасних економічних системах зайшли широкого висвітлення в достатній кількості наукових праць, однак недостатньо уваги приділено засадам формування організаційно-економічних зв'язків всередині кластерів та функціонуванню агрокластерів.

Формулювання цілей статті. Метою статті є систематизація наявних наробок щодо формування і функціонування кластерів

в сучасних економічних системах та удосконалення та розробка теоретико-методичного забезпечення формування організаційно-економічних зв'язків в агрокластері.

Виклад основного матеріалу дослідження. В агросекторі України та її регіонів закладений величезний потенціал для створення успішних кластерних об'єднань підприємницьких структур. Завдяки диверсифікованості та інвестиційній привабливості, навіть у часи війни аграрний сектор залишається цікавим як для внутрішніх, так і для іноземних інвесторів. Спеціалізація регіонів на різних видах аграрної продукції, обумовлена природно-кліматичними особливостями, створює передумови для ефективного розвитку кластерів. З огляду на цю різноманітність, стратегія розвитку агробізнесу регіонів на основі кластеризації потребує глибокого аналізу ролі кластерних структур у регіональній та галузевій економіці.

Вчені переконані, що територіально орієнтований кластерний підхід має найбільші перспективи саме на рівні регіонів [1–7]. Це пояснюється міцними територіально-галузевими та інституційними зв'язками, які склалися у межах адміністративних регіонів України. Ці зв'язки стають базисом для побудови ефективної взаємодії між учасниками кластеру. Таке розуміння кластерів базується на концепції М. Портера, який визначає кластер як групу взаємозалежних фірм та організацій, що діють у межах однієї території [9].

Як було зазначено, ефективна робота аграрного кластеру можлива лише за умови створення оптимальної системи внутрішніх зв'язків між підприємницькими одиницями, що є його учасниками. Саме завдання формування організаційно-економічного механізму кластеру є найбільш важливими при проектуванні в реалізації кластерних структур. Організаційно-економічний механізм створення інтегрованих агропромислових структур кластерного типу виконує функції координації дій всіх її учасників та забезпечує оптимальну дію економічно-господарських важелів регулюючого впливу, до складу яких входять інструменти стратегічного, операційного (зокрема виробничого), інвестиційного, інноваційного, фінансового менеджменту.

Дослідження проблем та кризових явищ у розвитку агросектору України вказує на наявність ряду системних бар'єрів, які стримують його розвиток на всіх рівнях [3]. І основними джерелами цих бар'єрів та негативних явищ на шляху розвитку є вади організаційної взаємодії між бізнес-одинацями, а також невідповідні вимогам сучасності форми цієї організаційної взаємодії. Недоліки організації взаємодії аграрних виробників між собою та із переробними підприємствами заважатимуть виробити спільну стратегію кластерного розвитку, реалізовувати спільні інтереси на локальному, державному та зовнішньому ринках. Отже, необхідне вироблення методичних засад і прийомів дослідження та формування організаційно-економічних механізмів ефективного розвитку аграрного виробництва на засадах кластеризації.

Організаційно-економічні зв'язки усередині кластеру доцільно вивчати з двох точок зору: по-перше, як складну сукупність виробничих, збутових та ін. бізнес-процесів, а по-друге, як соціально-економічні зв'язки між підприємствами та підприємцями – удачниками кластеру. Бізнес-процесний підхід передбачає встановлення системи цілей спільної господарської діяльності, визначення складу бізнес-процесів, їх зв'язків та залежностей та, на цій основі, їх інтеграцію у межах кластеру для реалізації визначених цілей. Підхід до організації внутрішніх зв'язків як соціально-економічних відносин передбачає формування кластерної структури для забезпечення спільних інтересів та їхнього захисту на засадах створення внутрішніх та зовнішніх каналів комунікації [4; 5].

На рис. 1 наведено дворівневу модель організації кластерної структури, яка може

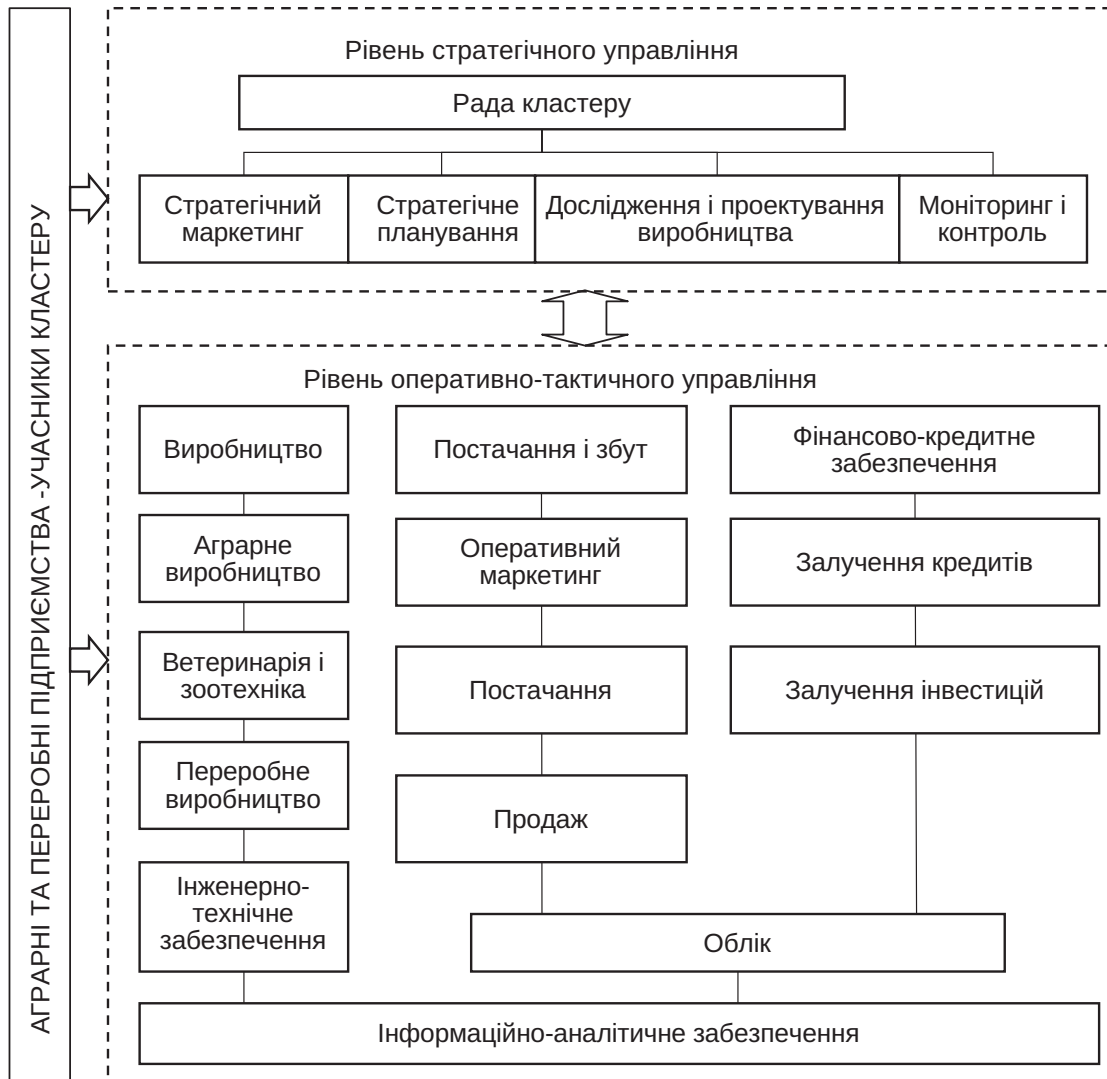

Рис. 1. Дворівнева модель організації кластерної структури у агросекторі

Джерело: удосконалено автором

слугувати основою для формування аграрного кластеру і дозволяє оптимально поєднати різномасштабні бізнес-одиниці у єдиній інтегрованій господарській системі. Зазначена організаційна модель кластерної структури передбачає вироблення її учасниками спільної системної мети, якій підпорядковуються індивідуальні цілі, а також дає можливість реалізувати як господарські так і соціально-економічні зв'язки та функції об'єднання.

Зазначена модель кластерного об'єднання аграрних, переробних та інших підприємств і організацій, дає можливість розширювати кількість та зміст господарських процесів на нижньому рівні управління у відповідності до змін у стратегічних планах розвитку всієї інтегрованої структури. Водночас, підприємства і організації кластеру делегують частину керівних та контрольних функцій на вищий рівень організації, що забезпечує злагодженість роботи усіх ланок виробничо-технологічного ланцюга.

Ґрунтуючись на засадах дворівневої моделі організації кластерної структури у агросекторі, запропоновано методичний підхід до дослідження організаційної моделі діяльності бізнес-суб'єктів у структурі аграрного кластеру, представлений на рис. 2. Методичний підхід передбачає чотири етапи вивчення організаційно- економічних зв'язків

у агрокластері, кожен з яких розкриває певний аспект діяльності кластерної структури за допомогою специфічного для даного етапу набору методів. Поетапне системне застосування різних комбінацій методів економічного дослідження, дозволяє всебічно вивчити проблеми і перспективи розвитку аграрного кластеру, оптимізувати його структуру і удосконалити механізми виробничо-господарської діяльності.

Перший етап пропонованого методичного підходу передбачає: дослідження історичних передумов формування кластерної структури та сформованих підвалин інтеграції окремих виробників; аналіз усталених кооперативних та виробничих зв'язків між аграрними виробниками та із переробними підприємствами, виявлення закономірностей інтеграційних процесів; досвід взаємодії із центральними та регіональними органами влади, а також з місцевими громадами.

Другий етап передбачає дослідження організаційних аспектів взаємодії учасників кластерної структури, зокрема: дослідження методів і моделей формування кластерних структур у агросекторі; вивчення організаційно-управлінських підходів до створення системи менеджменту інтегрованого об'єднання; аналіз закономірностей, виявлення особливостей і проблем налагодження

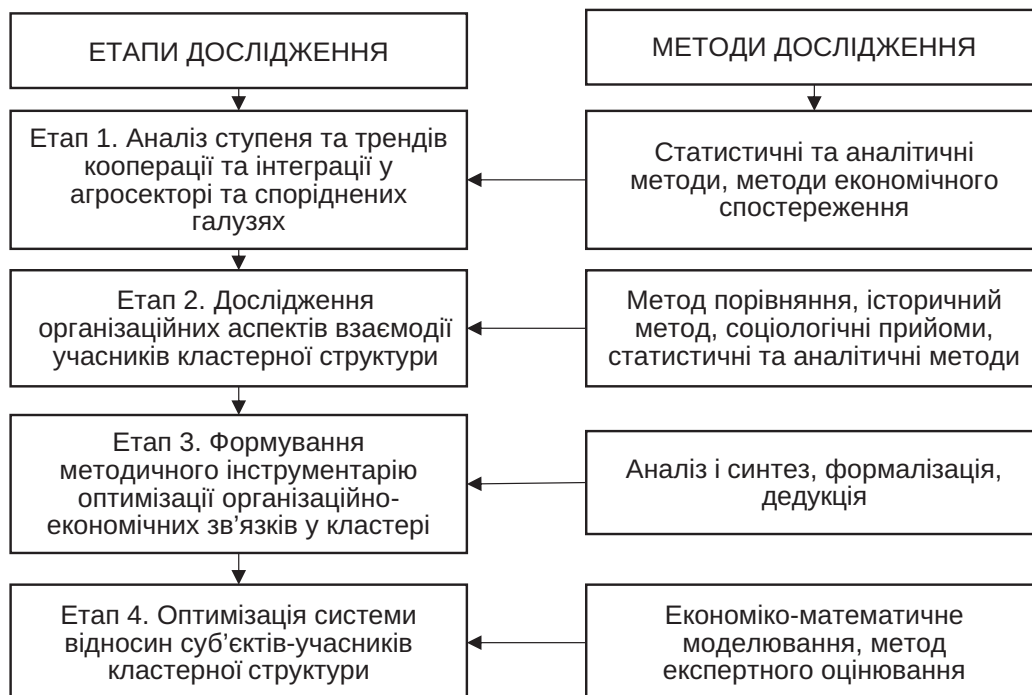

Рис. 2. Методичний підхід до дослідження організаційно-економічних зв'язків у агрокластері

Джерело: удосконалено автором

організаційно-економічної взаємодії у структур аграрного кластеру.

На третьому етапі розробляються конкретні методичні інструменти оптимізації організаційно-економічних зв'язків у структурі аграрного кластеру із метою узгодження інтересів, завдань та дій всіх його учасників для досягнення спільних стратегічних цілей розвитку.

Четвертий етап передбачає застосування розроблених методичних інструментів для побудови оптимальної гнучкої та адаптивної організаційної структури аграрного кластеру. Створювана організаційна модель має бути спрямована на усунення конкретно визначених проблем та бар'єрів на шляху розвитку кластерної структури, чинників негативного впливу, а також максимізацію всіх видів ефектів від інтеграції аграрних та переробних підприємств.

Таким чином, запропонований методичний підхід дає можливість: використати набутий досвід та сформовані підґрунтя для розвитку кластерної структури, що забезпечує передбачуваність та високий рівень ефективності інтеграційного процесу; комплексно дослідити проблеми, бар'єри та ризики на шляху кластерного розвитку та завчасно визначити підходи та інструменти їх подолання; обґрунтувати напрямки та способи удосконалення організаційних структур та операційних процесів потенційних учасників аграрного кластеру, для їх органічної вбудови у кластерну структуру та організаційно-економічний механізм; на засадах виявлених історичних закономірностей, специфіки, сформованих передумов інтеграції у агросекторі регіону, розробити та реалізувати проект створення кластерної структури.

Обґрунтоване теоретико-методичне забезпечення формування та дослідження організаційно-економічних зв'язків у агрокластері дає можливість вивчати, аналізувати, оцінювати та систематизувати наявні зв'язки між підприємствами агросектору, переробних та обслуговуючих галузей та використовувати їх як базис для організації кластерного об'єднання, а також визначити і обґрунтувати шляхи подальшого розвитку кластеру, напрямки оптимізації організаційних процесів та зв'язків між учасниками інтегрованої структури.

Висновки. Аграрний сектор України володіє значним потенціалом для створення кластерних об'єднань, які можуть сприяти підвищенню ефективності та конкурентоспроможності агробізнесу. Диверсифікованість та спеціалізація регіонів на різних видах аграрної продукції формують сприятливі умови для розвитку кластерних структур. Водночас, існують численні бар'єри, такі як організаційна криза та недостатність інноваційної активності, які стримують цей процес. Формування організаційно-економічних зв'язків у кластерних структурах агросектору вимагає комплексного підходу, адже необхідно враховувати як бізнес-процесну сторону, так і соціально-економічні відносини між учасниками кластеру. Також важливою є інтеграція малих та середніх агропідприємств у ці структури, що дозволить підвищити їхню економічну стійкість та забезпечити доступ до нових технологій, ринків та інвестицій. Запропоноване теоретико-методичне забезпечення дозволить системно досліджувати та формувати зв'язки кластерні об'єднання, спрямовані на оптимізацію господарських процесів та налагодження стійких взаємозв'язків між учасниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бакум В. В. Методологія розробки агропромислових кластерних утворень регіону. *Економіка АПК*. 2009. № 4. С. 38-44.
2. Frank E. V., Mashevskaya O. V., Ermolina L. V. Innovational Mechanism of Implementation of Cluster Initiatives in Business. *European Research Studies*. 2016. Issue 1. Vol. XIX. P. 179–188.
3. Федорчук О.М., Петренко В.С., Карнаушенко А.С. Агропромислові кластери: проблеми, переваги та перспективи. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2020. № 4(78). С. 63–69.
4. Онишко С. В. Державне регулювання кластеризації економіки як напрямок розбудови національної інноваційної моделі. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 11. С. 55–61.
5. Ульяновченко О. Ю. Методологічні засади формування кластерної політики в умовах глобалізації. *Державне будівництво*. 2010. № 2. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeBu/2010-2/index.html> (дата звернення: 31 серпня 2024 р.)
6. Derlukiewicz N., Mempel-Snie`zyk A., Mankowska D., Dyjakon A., Minta S., Pilawka T. How do Clusters Foster Sustainable Development? An Analysis of EU Policies. *Sustainability*. 2020. № 12(7). P. 1–15.

7. Ужва А. М. Кластеризація як ефективний інструмент управління розвитком регіонального аграрного бізнесу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Випуск 19. Частина 2. С. 110–113.
8. Журба І.О. Оцінювання результативності реалізації кластерних ініціатив регіону. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 2. С. 91–100.
9. Porter M. E. How Competitive Forces Shape Strategy. *Harvard Business Review*. 1979.

REFERENCES:

1. Bakum, V. V. (2009) Metodolohiia rozrobky ahropromyslovykh klasternykh utvoren rehionu [Methodology for Developing Agro-Industrial Cluster Formations in the Region]. *Ekonomika APK*, № 4, pp. 38–44.
2. Frank, E. V., Mashevskaya, O. V., Ermolina, L. V. (2016) Innovational Mechanism of Implementation of Cluster Initiatives in Business. *European Research Studies*. Issue 1. Vol. 19. P. 179–188.
3. Fedorchuk, O. M., Petrenko, V. S., Karnausenko, A. S. (2020) Ahropromyslovi klastery: problemy, perevahy ta perspektyvy [Agro-industrial clusters: problems, advantages, and prospects]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*, № 4(78), pp. 63–69.
4. Onyshko, S. V. (2010) Derzhavne rehuliuвання klasteryzatsii ekonomiky yak napriamok rozbudovy natsionalnoi innovatsiinoi modeli [State regulation of clusterization of the economy as a direction for building the national innovation model]. *Aktualni problemy ekonomiky*, № 11, pp. 55–61.
5. Uliianchenko, O. Yu. (2010) Metodolohichni zasady formuvannya klasternoi polityky v umovakh hlobalizatsii [Methodological principles of cluster policy formation in the context of globalization]. *Derzhavne budivnytstvo*, № 2. Available at: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeBu/2010-2/index.html> (accessed, August 31 2024)
6. Derlukiewicz, N., Mempel-Snie`zyk, A., Mankowska, D., Dyjakon, A., Minta, S., Pilawka, T. (2020) How do Clusters Foster Sustainable Development? An Analysis of EU Policies. *Sustainability*. № 12(7). P. 1–15.
7. Uzhva, A. M. (2016) Klasteryzatsiia yak efektyvnyi instrument upravlinnia rozvytkom rehionalnoho ahrarnoho biznesu [Clusterization as an effective tool for managing the development of regional agribusiness]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, vol. 19, part 2, pp. 110–113.
8. Zhurba, I. O. (2015) Otsiniuvannya rezultatyvnosti realizatsii klasternykh initsiatyv rehionu [Evaluation of the effectiveness of implementing cluster initiatives in the region]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, № 2, pp. 91–100.
9. Porter, M. E. (1979) How Competitive Forces Shape Strategy. *Harvard Business Review*.